

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

[Bespreking van: B. Timmermans (2008) Patronen van patronage in het zeventiende-eeuwse Antwerpen: een elite als actor binnen een kunstwereld]

Grijzenhout, F.

DOI

[10.18352/bmgn-lchr.7151](https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.7151)

Publication date

2010

Document Version

Final published version

Published in

Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Grijzenhout, F. (2010). [Bespreking van: B. Timmermans (2008) Patronen van patronage in het zeventiende-eeuwse Antwerpen: een elite als actor binnen een kunstwereld]. *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 125(4), 137-139. <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.7151>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (<https://dare.uva.nl>)

Timmermans, Bart, *Patronen van patronage in het zeventiende-eeuwse Antwerpen*.

Een elite als actor binnen een kunstwereld

(Oorspronkelijk dissertatie Leuven 2006, Studies stadsgeschiedenis 3; Amsterdam: Aksant, 2008, 427 blz., ISBN 978 90 5260 247 9).

De titel van dit boek is een getrouwe samenvatting van wat de auteur beoogt: hij is op zoek naar patronen in de kunstpatronage in de stad Antwerpen tussen 1585-1700. Timmermans voert zijn onderzoek uit vanuit een empirisch-analytisch perspectief. Hij heeft oog voor gegevens uit velerlei hoeken; zijn studie ligt op het snijvlak van kunst-, economische, politieke en culturele geschiedenis. De toon waarop hij zijn resultaten naar voren brengt is prettig: hij voert de lezer op een helder gestructureerde tocht stap voor stap langs het door hem bijeengebrachte, omvangrijke materiaal, zijn hypothesen en conclusies zijn altijd goed onderbouwd en steeds helder geformuleerd.

Kunstpatronaat in de zestiende en zeventiende eeuw is per definitie een zaak van de elite. In het eerste deel van zijn boek verkent Timmermans de samenstelling en de aard van die elite en de transformaties die daarbinnen plaatsvonden in de decennia na de 'Gouden Eeuw' van Antwerpen (ca. 1500-1565). In het door de auteur besproken

RECEPSES

tijdvak, waarvan de jaren 1585-1650 de kern vormen, zakte Antwerpen weg uit de top-5 van Europese handelssteden om omstreeks 1650 in de subtop te belanden. In diezelfde jaren van geleidelijke stagnatie en achteruitgang van economische activiteit moesten overheden, kerkelijke instellingen en burgers zich herpakken na de ingrijpende gebeurtenissen van de jaren 1565-1585 en met nieuwe energie de herwonnen dominantie van het katholicisme op alle mogelijke manieren tot uitdrukking brengen. Dat konden zij doen omdat de stad, ondanks een relatieve achteruitgang, nog steeds van groot belang bleef als financiële markt en als drukkers- en kunstencentrum.

Timmermans schat dat de elite van Antwerpen ongeveer 2,5% van de bevolking besloeg. Ter inleiding op zijn eigenlijke onderzoek geeft hij een onderhoudend beeld van het aanpassingsvermogen van de leidende handelshuizen en koopmansfamilies in de jaren na de val van de stad in 1585 en ten tijde van de economische crisis van 1643-1644. Vertegenwoordigers van een flink aantal nieuw opgekomen koopliedenfamilies treden in de jaren 1585-1614, maar vooral in de daarop volgende dertig jaar toe tot de stadsregering. Net als later in de zeventiende eeuw in Amsterdam treedt bij hen een vorm van aristocratisering op die leidt tot de genese van een zogenaamde stads- of zakenadel, die handelsactiviteiten geleidelijk afstoot ten gunste van beleggingen en rentenierschap en zich steeds meer richt op een adellijke levensstijl, het liefst voorzien van een heus adelspatent en de daarbij horende privileges.

Het tweede deel van het boek is gewijd aan één van de twee hoofdgebieden waarop het Antwerps kunstpatronaat in deze periode zich richtte: de verwezenlijking van grootschalige kerkelijke bouwprojecten. De dramatische gebeurtenissen tussen 1566 en 1585 leidden tot een geopolitieke heroriëntatie van de stad. Na de sterke verstedelijking in de eerste helft van de zestiende eeuw zag de stad zich na 1585 tijdelijk geconfronteerd met een teruglopende economie en dito bevolkingsaantal. Van stadsuitbreiding was nu geen sprake meer,

overtollige economische infrastructuur moest worden ingezet voor algemene doeleinden, de stedelijke overheid en particuliere grondspeculanten en bouwpromotoren speelden nauwelijks een rol meer bij nieuwbouwprojecten. Een en ander werd echter (ruimschoots) gecompenseerd door de bouwactiviteiten van kerk en klooster, niet alleen in de vorm van herstel van het beschadigde maar ook als nieuwbouw. Vooral de activiteiten van de jezuïeten hebben in belangrijke mate bijgedragen aan de stedelijke economie in de eerste decennia van de zeventiende eeuw (en aan de verspreiding van de Italiaanse barok in de Zuidelijke Nederlanden). Om dit te bewerkstelligen moest wel een verbond tussen kerk, overheid en elite gesloten worden. De kerk had zelf onvoldoende middelen om zijn ambitieuze bouwplannen te realiseren en moest daartoe enerzijds de overheid en anderzijds de welgestelde burgerij mobiliseren – in religieuze én financiële zin. Sociale netwerken waren daartoe onontbeerlijk en Timmermans besteedt daaraan terecht veel aandacht. Licht aangeraakt door Bourdieu bespreekt hij het belang van deze netwerken en allianties in termen van sociaal, cultureel en religieus kapitaal. Een ruimhartig toelatingsbeleid en vergunningenstelsel van de kant van de overheid gevoegd bij omvangrijke donaties van leden uit de stadselite maakten een heuse *invasion conventuelle* mogelijk: tal van kloosters namen letterlijk (opnieuw) bezit van de stad, met alle gevolgen voor het ruimtelijk beslag en de sociale opbouw van bepaalde buurten. De opmars van de kerkelijke bouw in de stad was dusdanig dat de poortertij, wijkmeesters en ambachten, verenigd in de Brede Raad, daartegen steeds meer bezwaar maakten, doorgaans zonder succes.

Het derde en mijns inziens meest interessante deel van het boek is gewijd aan 'patronen in de beeldinvesteringen' van de Antwerpse elite. Zijn de eerste twee delen van het boek tamelijk beschrijvend en soms nogal opsommend, in dit deel komt de auteur tot een vlot geschreven analyse van allerlei patronen van 'zelfrepresentatie'. De familie als operationele eenheid in de eliteformatie staat hierbij centraal. Dit uit zich onder andere in een

toenemende preoccupatie met het verleden in het algemeen en de eigen genealogie in het bijzonder. Timmermans ziet het opkomende genre van het (familie)portret als een krachtig voorbeeld van een strategie van picturale zelfrepresentatie: het vormt een visuele stamboom, met alle daarbij behorende maatschappelijke claims, en een maatschappelijk gezicht, letterlijk en figuurlijk. De auteur besteedt tevens aandacht aan de bouwwoede van de Antwerpse adel in de omringende plattelandsgemeenten. Ook daar werd de 'mentale kaart' van de bewoners ingrijpend hertekend door de verbouwing van kastelen en de aanleg van allerlei buitenverblijven en tuinen, met de daarbij horende symbolen van familiale macht. De toe-eigening van de religieuze ruimte in de stadskerk door de elite in de vorm van memorietafels, altaarstukken met donorportret etc. completeert dit beeld.

Dit is een alleszins bevredigend boek dat gedegen eigen onderzoek (vooral op het terrein van de elitevorming en van de economie van het bouwen) verbindt aan eerder en elders ontwikkelde inzichten. Het enige dat opvalt, is het gebrek aan comparativiteit. Met recente studies op het gebied van de memoria-cultus in de Italiaanse steden van de late middeleeuwen en de Renaissance en met het rijke materiaal van het vroeger of later bloeiende Gent, Brugge en Brussel, en – verder en anders – Amsterdam onder handbereik, had het in de rede gelegen als de auteur sommige van zijn conclusies in een wat breder perspectief had getrokken. Maar misschien moet dat desideratum door een ander worden vervuld.

FRANS GRIJZENHOUT,
UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM